

MALMÖ HÖGSKOLA

Lärande och samhälle
Historiska Studier
Historia II

HISToriska **udier**

Det jäser på bryggeri Stenbocken i Malmö

En uppsats om Maskinist E. W. Eriksson
i Malmö kring förra sekelskiftet.

Bengt Skånhamre

Historia II VT 2016

Handledare: Mats Greiff

Slutseminarium 2016-06-02

Innehållsförteckning

1.	Inledning	3
1.2	Syfte	5
1.3	Frågeställningar	5
2.	Forskningsläge	6
3.	Metod och materialdiskussion	8
4.	Teoretiska perspektiv och begrepp	11
5.	Det jäser på Bryggeri AB Stenbocken i Malmö	13
5.1	Bryggeri AB Stenbocken	13
5.2	Personalliggaren och uppgifterna om maskinist E. W. Eriksson	14
6.	Slutdiskussion	21
6.1	Maskinist eller andre maskinist, bryggmästare eller underbryggmästare	27
7.	Källor och litteratur	28
7.1	Otryckta källor	28
7.2	Tryckta källor	29

1. Inledning

1.1 Bakgrund

”Hörnu Bryggmästaren hvem af oss är egentligen virrig i skallen?”¹

Onsdagen den 3 maj 1909, var ingen bra dag för maskinist E. W. Eriksson på Bryggeri AB Stenbocken i Malmö. Något händer som leder till att maskinisten förlorar sin anställning. Det blir ett avsked som får konsekvenser arbetsgivaren inte räknat med. Händelsen med maskinist E. W. Eriksson står bryggmästaren och bryggeriet dyrt. Maskinisten var säkert inte vem som helst, och absolut ingen ”att leka med” i början av 1900-talets Malmö.

På Teknis (Pauli skolan) 1978 ankom det på studenterna att i sin slutuppsats det fjärde året också skriva ett kort avsnitt med historisk anknytning. Då min uppsats handlade om ”Slutförjäsningar i öl” kom det historiska inslaget att handla om bryggerinäringen i Malmö kring förra sekelskiftet.

Det var spännande att plötsligt befinna sig mitt i jäsrummet som gäst i verkligheten på Prippts bryggeri och få höra historier om arbetarna, historier som sträckte sig flera generationer bakåt. Henry Bridgeburn² kom ibland på besök. Han hade börjat arbeta på det bryggeri som denna uppsats handlar om i slutet av 1917 och slutade 1967 som chef för starkölsavdelningen på Prippts vid Heleneholm.

På Prippts i Malmö försåg de mig med material i så stor omfattning att det räckte och blev över. ”Du kan behålla det”, sa Wilhelm Malmqvist³ när jag var klar med uppsatsen och ville lämna tillbaka materialet. Han menade, ”det kommer säkert till pass längre fram”. Genom åren har jag burit med mig materialet. Från den ena adressen till den andra. Bland annat en personalliggare från ett av bryggerierna i Malmö kring 1900. Här återfinns såväl kopior på fackliga protokoll som anteckningar om arbetarna gjorda av bryggmästaren.

Går det då att lära något utifrån personalliggaren och det material den innehåller? Peter Aronsson skriver i sin bok, *Historiebruk*, att hur människor levtt och vilka beslut de fattat kan

¹ Ur underbryggmästarens Thure Rydells rapport den 3 maj 1909, personalligaren

² Brevväxling med Henry Bridgeburn kring arbetsförhållanden på bryggeriet, Malmö 1978

³ Wilhelm Malmqvist var platschef på Prippts i Malmö och tillhörde den sista generationen av en bryggarsläkt i Malmö med anor tillbaka till mitten av 1800-talet.

vara viktiga pusselbitar för att skapa förståelse och han frågar sig också hur industriarbetet kan fogas in i större och mindre berättelser om samhället.⁴ Personalloggaren blir ett stycke historia där jag kan följa hur personalen behandlades, vilka problem som fanns i arbetslivet och hur förhållandet mellan arbetare och chef kom till uttryck. Vilka klassmarkörer ser jag?

Personalloggaren ger också en spännande inblick i hur livet gestaltade sig fjärran alla de regelverk på arbetsmarknaden vi idag är vana vid och tar för givna – och som dagens politiker kallar ”den svenska modellen”. Det vill säga en maktbalans baserad på kompromiss- och samförståndslösningar på arbetsmarknaden mellan arbetare och kapital.⁵ Trots detta kan det vara svårt att dra en gräns för hur viktigt återbruket av materialet kan vara. Just det här med svårigheten att dra en gräns pekar också Peter Aronsson på i sin bok.⁶ Vilken betydelse får det sociala sammanhanget i materialet och är det viktigt?

Denna uppsats kommer att handla om Maskinist E. W. Eriksson på Bryggeri AB Stenbocken i Malmö och bygger på de uppgifter som finns i bryggeriets personalligare. Loggaren omfattar åren 1898 – 1910 med vidhängande dokument, men den speglar långt ifrån hela maskinistens liv. Det blir fragment där han är en aktör bland flera, och där vi med dagens kunskap kan tolka vad som hände i relationen mellan arbetsgivaren och E. W. Eriksson. Vi blir till åhörare i den scen som spelas upp.

⁴ Aronsson, Peter: *Historiebruk, att använda det förflutna*, Studentlitteratur, 2004, s. 166 ff

⁵ Berggren, Lars, Greiff, Mats: *En svensk historia från vikingatid till nutid*, Studentlitteratur, 2009, Lund, s. 303

⁶ Aronsson, Peter: *Historiebruk, att använda det förflutna*, Studentlitteratur, 2004, s. 252

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att ge upplysningar om Maskinist E. W. Erikssons personhistoria vid Bryggeri AB Stenbocken i Malmö under åren 1898–1910. Med utgångspunkt i detta vill jag studera relationen arbetare och kapital på bryggeriet.

1.3 Frågeställningar

Uppsatsens frågeställningar är att identifiera klassmarkörer med avseende på språk och uttryckssätt:

- hur uttrycker arbetsgivaren sig om E. W. Eriksson?
- vilka uttryck för ”konflikter” och eventuella ”strider” mellan arbete och kapital kan jag se på bryggeriet och vilka är orsakerna?

2. Forskningsläge

Språk och uttryck markerar klasstillhörighet. För att språkbruket ska uppstå, till exempel mellan arbetare och kapital, krävs makthierarkier, roller och funktionsuppdelning. Ofta bygger dessa på en ojämnr fördelning av makt och social kontroll. Skillnaderna byggs med vilken roll du har eller tilldelats. Man brukar säga att sådant är klassmarkörer.⁷ Ordet klass går att använda för att gruppera människor som förenas av särskilda egenskaper.⁸ Arbetarna på bryggeriet tillhör med det synsättet arbetarklassen.

I boken *Socialisten* förklarar Ernst Wigforss hur klasstillhörighet markeras genom språket. En klass är en grupp individer med ekonomiska intressen som står i strid med en annan grupps intressen, och då det gäller arbetarens kamp mot arbetsgivaren för bättre arbetsvillkor, bör det ingå i begreppet klasskamp.⁹

När det gäller forskning kring arbetarnas villkor står detta bland annat att läsa om i Seppo Hentiläs avhandling¹⁰ där han pekar på att arbetsfördelningen inom företagen kring förra sekelskiftet var rätt outvecklad på grund av den enkla tekniken. Det går att dela in arbetarna i två grupper utifrån yrkesskickligheten: de yrkeskunniga och icke yrkeskunniga.¹¹ Den specialisering som utvecklades på själva arbetsplatsen betydde också mycket för arbetarens ställning på företaget.¹²

Hur går det då att skilja yrkeskunniga från icke yrkeskunniga? Vilka beslut fattar de och vilka blir konsekvenserna? Ett sätt att skilja grupper åt blir naturligtvis genom det epitet som karakteriserar yrkesrollen. Därigenom manifesteras också ett klassamhälle. Alla blir de till viktiga pusselbitar för att skapa förståelse för hur människor levt samman och historiebruket bygger på att det faktiskt har hänt.¹³

⁷ Sundgren, Eva: *Sociolingvistik*, Liber, 2008, s. 69

⁸ Holgersson, Ulrika: *Klass, feministiska och kulturanalytiska perspektiv*, Studentlitteratur, 2011, s. 39

⁹ Wigforss, Ernst: *Skrifter i urval, I. Socialisten*, Tidens förlag, 1980, s. 84 ff

¹⁰ Hentilä, Seppo: *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914: arbetarklassens ställning, strategi och ideologi*, Helsingfors 1979

¹¹ Ibid, s. 67 ff

¹² Ibid, s. 79 ff

¹³ Aronsson, Peter: *Historiebruk, att använda det förflutna*, Studentlitteratur, 2004, s. 97

I boken *Klass i rörelse* framkommer att yrket/branschen var den dominerande identiteten på 1880- och 1890-talets arbetare. Här framställs också arbetsgivaren benämnd som kapital eller arbetsköpare och den som utför ett arbete som arbetare, arbetsskor (kvinna).¹⁴

Ulrika Holgersson skriver i sin avhandling¹⁵ att i ett samhälle identifierar sig människor med sin sociala ställning och de tillskriver andra människor någon form av klasstillhörighet. Sverige vid sekelskiftet 1900 var ett sådant samhälle när det gäller bestämning av social tillhörighet där mycket väl yrkesroll kan betona klasstillhörighet.

Mats Börjesson menar att historieskrivningar är perspektivbundna¹⁶ och att vi är vår egen tids advokater. Istället för att försöka komma fram till vad som hände bör vi titta på historiskt material som ett urval av tänkbara berättelser. Personaliggaren ger långt ifrån hela historien. Anteckningarna, de vidhängande dokumenten blir alla, på sätt och vis, små berättelser som ger oss en inblick av ett händelseförlopp vid en viss tidpunkt.

Slutligen, i boken *Arbetarfrågan och Socialismen* från 1891 får läsaren en bild av hur man såg på att arbetarrörelsen började växa vid förra sekelskiftet.

”Det, som väckt hela denna stora rörelse, är det förhållande, som efter hand utvecklat sig mellan arbetsgivare och arbetare, mellan »kapital» och »arbete», ett förhållande, hvarunder »arbetet» tyckes vara prisgifvet åt »kapitalet», och arbetarne, denna i alla land talrikaste samhällsklass, synas hotade af en orättfärdig och hänsynslös utsugning och deras ekonomiska tillvaro hvarje ögonblick satt på spel.”¹⁷

¹⁴ Olsson, Lars & Ekdahl, Lars: *Klass i rörelse, arbetarrörelsen i svensk samhällsomvandling*, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, 2002, s. 23

¹⁵ Holgersson, Ulrika: *Populärkulturen och klassamhället*, Carlssons bokförlag, 2005

¹⁶ Börjesson, Mats & Palmblad, Eva: *Diskursanalys i praktiken*, Liber, 2015, s. 11

¹⁷ Hertberg, N.: *Arbetarfrågan och Socialismen*, P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1891, s. 2 ff

3. Metod och materialdiskussion

Under många år har jag i min ägo haft ett stycke historia kring ett av Malmös bryggerier med verksamhet kring förra sekelskiftet. I materialet finns bland annat en liggare med en mycket detaljerad skildring kring arbetarna, men det går också att skönja det svenska samhället vid den aktuella tiden genom sidodokument i form av fackföreningsprotokoll och korrespondens till och från bryggeriet.

Materialet till denna uppsats består i huvudsak av de anteckningar som finns i detta material och som kan liknas vid något som kan kallas en personaliggare. Det är min primärkälla. När någon blev anställd på bryggeriet antecknades det i liggaren. Här står också att läsa när arbetaren fick permission, blir sjuk, avskedades, slutade eller på annat sätt skildes från sin tjänst vid bryggeriet.

Till skillnad från annan forskning som valt offentligt material studerar jag ett material som inte tidigare granskats. Efter att ha läst igenom det beslutade jag mig för att koncentrera berättelsen till en person och studera hur han speglas i materialet och hur förhållandet mellan honom och arbetsgivaren framställs. Jag vill se om och på vilket sätt det går att utläsa klass i anteckningar förda kring personalen på en arbetsplats kring förra sekelskiftet.

Den marxistiska tekniken bygger på att argumentera och väga skäl och motskäl mot varandra, till exempel ekonomiska och sociala konflikter. Historikern E. P. Thompson avvisade tanken på att tillmäta någon aspekt alltför stor betydelse på någon annan aspekts bekostnad. Han menar att den fysiska upplevelsen av ekonomiska relationer, där att arbeta mot ersättning som inte står i proportion till värdet av det som produceras, spelar en central roll i utvecklingen av arbetarklassens medvetande.¹⁸ Thompson vill skriva fram den lilla människan, och till skillnad från att skriva fram historien som ett ovanifrån perspektiv göra det underifrån. För Thompson var arbetarklassen något som uppstod när människor gick samman och handlade för att förändra sina liv.¹⁹ Därmed blir aktörens agerande och de kulturella system som omger det hela viktiga och intressanta för uppsatsen.²⁰

¹⁸ Green, Anna: *Cultural History*, Palgrave Macmillian, 2008, s. 8

¹⁹ Greider, Göran: *Arbetarklassens återkomst*, Bonniers, 2012, s. 32

²⁰ Green, Anna: *Cultural History*, Palgrave Macmillian, 2008 s. 52 ff

I mikrohistoria ses människor som självständiga aktörer och historikern lyfter fram en aktör i mängden. På så sätt blir det möjligt att dels ge liv åt den stora historien, men också i det lilla belysa de djupa konflikter som splittrar människor.²¹ Uppsatsen befinner sig i en tid som omgärdas av konflikter på arbetsmarknaden. Förhållandet arbete och kapital sätts ordentligt på prov vid denna tid.

Anteckningarna i liggaren är subjektiva och till fördel för bryggeriets ledning i förhållande till de anställda. Det går heller inte att komma ifrån att personliga vendettor mycket väl kan ha inverkat på innehållet i de omdömen som lämnades.

Motvikt till detta utgör de fackliga protokoll som finns i materialet. Dessa har skickats till bryggeriet då facket haft styrelsemöte kring en anställd med anledning av beslut som ledningen för bryggeriet fattat.

Motvikt utgör också de brev som ledningen för bryggeriet sett sig nödsakad skicka i olika ärenden för att ytterligare förklara för tredje man de beslut ledningen fattat.

För att gå vidare och se om det som står i materialet kan kopplas till och styrkas av annat material har jag på Stadsarkivet läst igenom styrelseprotokoll²² från Aktiebolaget Folket Park i Malmö. Vidare har jag läst nummer av tidningen *Arbetet*²³ under tiden 1908 – 1910 som är av intresse för det aktuella sammanhanget, också på Stadsarkivet.

Jag har även tittat i församlingsboken²⁴ för det kvarter bryggeriet låg i för att finna uppgifter om vilka som varit bryggmästare. Jag har också försökt se vilka nätverk som omgärdar de som deltar i berättelsen, om huvudpersonen framgår i sidomaterial och i så fall hur och på vilket sätt. I såväl *Pripps Minnesskrift*²⁵ som *AB Malmö Förenade Bryggeriers Minnesskrift*²⁶ har jag sökt information om vad som är skrivit om arbetarna och deras förhållanden på bryggeri vid den aktuella tiden.

²¹ Green, Anna: *Cultural History*, Palgrave Macmillian, 2008, s. 118

²² Aktiebolaget Folkets Park, styrelseprotokoll 1908-1910, Stadsarkivet, Malmö

²³ Arbetet, mikrofilm över samtliga nummer 1908-1910, Stadsarkivet, Malmö

²⁴ Församlingsbok Västra Skrävlinge kyrkoarkiv, volym: AIIa:36:331

²⁵ Pripps jubileumsbok 1828–1928, minnesskrift

²⁶ AB Malmö Förenade Bryggeriers jubileumsbok 1912-1937, en minnesskrift

Bakgrunden har varit att försöka föra i bevis, så långt jag har haft möjlighet, det som bryggmästaren antecknar med koppling till andra verksamheter som till exempel, arbetsförhållanden, Folkets Park och till uppgifter i tidningen Arbetet.

Utöver min primärkälla har jag också studerat litteratur som behandlar arbete och kapital vid den aktuella tidpunkten, avhandlingar och olika skrifter på samma tema.

Vän av ordning kan naturligtvis fråga sig om materialet (primärkällan) är relevant för det jag vill uppnå med min uppsats, nämligen att se på hur klass manifesteras. Å andra sidan har jag inte kunnat finna något liknande material från den här tidpunkten.

4. Teoretiska perspektiv och begrepp

Jag har valt att titta på hur klass kommer till uttryck i vardagen och då i anteckningar kring personalen på AB Stenbockens bryggeri i Malmö kring förra sekelskiftet. En textanalys går i bred mening ut på att analysera och undersöka komponenter i en text²⁷, men inom denna vida benämning så finns det olika vägar att gå. Därför har jag valt att göra en diskursanalys som i sin tur är en typ av textanalys med språket i centrum.²⁸

Så vitt jag kan förstå används begreppet diskurs ofta utan närmare bestämning av dess innehåll. I likhet med Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips väljer jag att beskriva en diskurs som ”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)”²⁹. I mitt fall blir världen arbetet på AB Bryggeri Stenbocken i Malmö, och huvudperson är maskinist E. W. Eriksson.

Det går att analysera klass utifrån innehav av ekonomiska resurser och olika typer av maktresurser.³⁰ Det är också så att klasser som begrepp skapas genom sitt eget handlande. Aktören blir delaktig och ansvarig i skapandet av sig själv och sammansättningen i form av regler och värderingar, blir förankrad i själva aktören.³¹ Klasser kan grupperas utifrån marknadssituationer och arbetssituationer. Anställningsrelationer och kontrollen över arbetet kan spela roll.³² Klassbegreppet gör det också möjligt för oss att se strukturella samband i samhället.³³

Om nu diskurser blir ett sätt att förstå klass och hur det kommer till uttryck blir själva essensen i berättelsen att göra läsaren uppmärksam på de problem som finns; allt från sociala kategorier till konkreta ting. Istället för att fråga mig hur maskinisten ser ut blir frågan vad som skapade maskinisten.³⁴ Det jag då syftar på är begreppet i sig.

²⁷ Bergström, Göran & Boréus, Kristina, red: *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, 2012, s. 18

²⁸ Ibid, s. 305

²⁹ Jørgensen Winther, Marianne, Philips Louise, Vrå Birgit: *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000, s. 7

³⁰ Holgersson, Ulrika: *Klass: feministiska och kulturanalytiska perspektiv*, Studentlitteratur, 2011, s. 19-20

³¹ Ibid, s. 78 ff

³² Ibid, s. 84

³³ Greider, Göran: *Arbetarklassens återkomst*, Bonnier, 2012, s.

³⁴ Börjesson, Mats: *Diskurser och konstruktioner, en sorts metodbok*, Studentlitteratur, 2009, s. 19 ff

Det diskursanalytiska angreppssättet bygger på en konstruktivistisk utgångspunkt, det vill säga att det utsnitt av ”verkligheten” som studeras står i relation till den som iakttar. Tillträdet till verkligheten går genom språket, med språket representeras verkligheten, men det är aldrig enbart en förmedlande spegling av verkligheten utan de språkliga sammanställningar skapar även verkligheten³⁵.

Diskursanalysen blir i sig en sätt att studera dessa sociala konstruktioners innebörd och en reflektion över hur någonting sägs³⁶. En analys av diskursiva kategorier bidrar till en möjlig förståelse av titlarnas innebörd och inbördes förhållande.³⁷ Hur kommer det sig att E. W. Eriksson kallas maskinist?

³⁵ Börjesson, Mats & Palmblad, Eva: *Diskursanalys i praktiken*, Liber, 2015, s. 15

³⁶ Ibid, s. 21

³⁷ Jørgensen Winther, Marianne, Philips Louise, Vrå Birgit: *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000

5. Det jäser på Bryggeri AB Stenbocken i Malmö

5.1 Bryggeri AB Stenbocken

Bryggeri AB Stenbocken var det minsta av fem bryggerier i Malmö kring 1900. Det startade 1893 och verksamheten bedrevs på fastigheten Stenbocken inom stadsdelen Södervärn. Bryggeriet ägde och drev också ett hotell i Arlöv.

Anteckningarna i personalliggaren är förda av bryggmästarna och här i huvudsak av Abraham Gertzell.³⁸ Underbryggmästare Thure Rydell³⁹ är också en av dem som skrivit i liggaren. Ur bolagets styrelse medverkar styrelsens ordförande tunnbindaremästare Salomon Andersson.⁴⁰ I *Svenska bryggareföreningens porträttkatalog* över medlemmar 1925 står att Salomon Andersson var verkställande direktör vid bryggeriet från 1902.⁴¹ Anteckningarna börjar innan såväl Gertzell som Rydell får anställning på bryggeriet. Det är svårt att avgöra om liggaren är komplett.

Den tidens platschef var bryggmästaren. Det var bryggmästaren, och hans närmaste man, som ledde arbetet på bryggeriet. På bryggeri Stenbocken hette bryggmästaren Abraham Gertzell, född 1867. Gertzell var anställd vid bryggeriet 1900–1910 och hade genomgått bryggarskolan i Worms och Jörgensens laboratorium i Köpenhamn.

Bryggmästare Gertzell var aktad i bryggerikretsar. Skolad i Tyskland och Danmark, gift med en tyska sprungen ur bryggarsläkten Lütz. Hans meritförteckning visar att han var väl förtrogen med näringen och hade arbetat på flera bryggerier efter avslutad utbildning, både som underbryggmästare och bryggmästare, bland annat på Nürnbergs bryggeri i Stockholm. Dessutom översatte han ofta skrifter och föredrag till svenska. Bland dessa finns: *”Ölet på vägen från fatet till glaset”*⁴². Han är också omtalad i studien över Stockholm invandrade

³⁸ Gertzell, A N, bryggmästare på Bryggeri AB Stenbocken 1900-1910, Svenska bryggareföreningen, medlemmar, Stockholm 1925, s. 72

³⁹ Rydell, T, underbryggmästare på Bryggeri AB Stenbocken 1905-1912, Svenska bryggareföreningen porträttkatalog, medlemmar, Stockholm 1925, s. 146

⁴⁰ Andersson S, styrelseordförande i Bryggeri AB Stenbocken 1894-1911, AB Malmö Förenade Bryggerier 1912-1937, s. 120

⁴¹ Svenska bryggareföreningen porträttkatalog, medlemmar, Stockholm 1925, s. 31

⁴² Gertzell, A N: *Ölet på vägen från fatet till glaset: Populärt föredrag, hållet vid Försöks- och läroanstaltens för bryggeri*, Berlin, oktobersammanträde, 1904

tyska bryggare och bryggeriarbetare under 1800-talets senare hälft, med inriktning på nätverk och personer.⁴³

Thure Rydell, född 1883, var anställd vid bryggeriet 1905–1912. Han började i bryggerinär-ingen som femtonåring 1898 och hade till skillnad från Gertzell inte någon formell brygg-utbildning.

Under den tid som speglas bryter den så kallade storstrejken⁴⁴ ut i Sverige. En långvarig lågkonjunktur hade lett till lönesänkningar och lokala konflikter, och när SAF sommaren 1909 proklamerade allmän lockout inom sitt område svarade LO den 4 augusti med storstrejk. Denna riktade sig mot alla arbetsgivare i landet, och syftet var att stoppa hela samhällsmaski-neriet, endast sjukvård och andra vitala funktioner undantogs. Konflikten blev ett stort neder-lag för arbetarrörelsen och fackföreningarna förlorade ungefär hälften av sina medlemmar.⁴⁵ I ljuset av detta har jag valt att belysa det svenska samhället kring förra sekelskiftet ur det lilla perspektivet med en arbetare på bryggeriet som står i centrum.

5.2 Personalliggaren och uppgifterna om maskinist E. W. Eriksson

Maskinist E. W. Eriksson blir antagen vid bryggeriet den 17 november 1898. Förutom sjuk enligt anmälan den 3-5 februari 1899 och permission den 15-16 november samma år är det inte mycket antecknat kring maskinisten under de första anställningsåren. Inte förrän kring 1908 börjar anteckningarna blir mera omfattande. Förmodligen har bryggmästaren och maskinisten kommit på kant med varandra och vi ska ha i minne att maskinist Eriksson redan arbetade på bryggeriet när bryggmästaren anställdes.

Maskinistens ställning på bryggeriet var stark. Inte minst då han hade lång anställning och på så sätt skaffat sig särskilda kunskaper om de olika maskinerna, ventiler och rutiner inom driften. När de bajerska metoderna att brygga öl introducerats på 1840-talet i Sverige utvecklades tekningen och ångkraften blev viktig. Bryggerierna hörde under slutet av 1800-talet till Sveriges mest framskridna industrier med långtgående mekanisering av tillverk-

⁴³ Blom, Edvard: *Tyskarna som industrialiserade Stockholms bryggerinäring*, Centrum för Näringslivshistoria, 2006

⁴⁴ Storstrejken 1909, konflikt mellan LO och SAF, den första stora kraftmätningen på svensk arbetsmarknad. Strejken startade 4 augusti 1909 och pågick exakt en månad. Nationalencyklopedin, storstrejken 1909. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/storstrejken-1909> (hämtad 2016-05-15)

⁴⁵ Berggren, Lars, Greiff, Mats: *En svensk historia från vikingatid till nutid*, Studentlitteratur, 2009, Lund, s. 246

ningen. Bland en av egenskaperna som hörde till maskinisten var att ansvara för och dra på ånga vid bryggeriet.⁴⁶

På ett bryggeri var tillgång till öl närmast fri och detta har säkert också spelat in då flera bland personalen från och till uppträder berusade på arbetsplatsen, även Eriksson, och enligt anteckningarna får de gå hem för att sova ruset av sig. Några blir varnade och andra får avsked på stående fot. En annan anledning kan vara att maskinisten blivit aktiv i ”Svenska Maskinist- och Eldare förbundets afd. N:o 4” i Malmö. Det finns inget i materialet som på annat sätt visar hans engagemang förutom i ett protokollsutdrag som skickats till bryggmästaren.

Utdrag av protokoll, fört vid ordinarie möte med Sv. Maskinist & Eldareförbundets avd No 4 i Malmö den 13/9 1908:

§ 8

Maskinist Eriksson vid Stenbockens Bryggeri anmälde att eldare Ström därstädes hade funnits sovande under arbetstiden.

Avdelningen beslöt med anledning härav att uttala sitt klander mot Ströms handlingssätt, vilket avd: för sin del ansåg straffbart, samt beslöt avd: att tillställa Bryggmästaren ett utdrag av denna paragraf.

Malmö som ovan

Bernh Svensson, sekreterare

Rätt avskrivit intygar

F. Persson, ordförande

E. W. Eriksson, Avd: Kassör⁴⁷

Protokollet visar något som var vanligt när fackföreningarna bildades. Man hade börjat visa sig allt mer offentligt och denna ”arbetaroffentlighet” präglades av skötsamhetsideal. Med protokollet ville fackföreningen visa att förutom att organisera arbetarna var man även i stånd att organisera samhället efter sina ideal.⁴⁸

Någon gång under 1908 börjar också bryggmästare Gertzell frekvent föra anteckningar om maskinist Eriksson.

Upprepade gånger ganska betydligt berusad, med anledning deraf erhållit flera varningar.⁴⁹

⁴⁶ Schön, Lennart: *En modern svensk ekonomisk historia, tillväxt och omvandling under två sekel*, Studentlitteratur, 2014, Lund, s. 195

⁴⁷ Utdrag av protokoll, fört vid ordinarie möte med Sv. Maskinist & Eldareförbundets avd No 4 i Malmö den 13/9 1908

⁴⁸ Olsson, Lars & Ekdahl, Lars: *Klass i rörelse, arbetarrörelsen i svensk samhällsomvandling*, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, 2002, s. 27

⁴⁹ Text ur personalliggaren, s. 41

När varningarna har utfärdats står inte i liggaren. Däremot börjar arbetsgivaren antagligen stegvis öka bevakningen på hur Eriksson sköter sitt arbete och upprinnelsen till det som förmodligen ledde fram till avsked står att läsa i en rapport författad av underbryggmästaren Thure Rydell.

Onsdagen den 3 maj 1909, var ingen bra dag för maskinist E. W. Eriksson. Han hade tillsammans med eldare Andersson fått gå hem klockan 12 på middagen för att åter vara i arbete klockan 17. Eriksson skulle då ta itu med att sätta på ett järnbeslag på en av utkörarvagnarna.

Rapport

Öfver Maskinist E. W. Eriksson uppträdande d. 3/5 5.30 em.

Med anledning af nattarbete inom bryggeriet fick Eriksson tillika med eldare Andersson gå hem kl. 12 middagen för att åter vara i arbete kl. 5 em.

Då ett järnbeslag under dagens lopp skulle påsättas en af utkörarevagnarna för att sedan sändas till målaren, vände jag mig till Maskinistmästare Larsson, när arbetet kunde utföras och skulle Eriksson då klockan 5 ta ihåll med det.

Eriksson kom emellertid ej förrän 5.20 em. och då jag strax därefter träffar honom, inlade han högljudda protester mot sagda arbete. Jag märkte då att Eriksson var onykter och svarade honom skarpt: "Vill ni ej göra det, så låt bli!" Strax därefter kom han åter med anhållan om extra öl, hvarvid jag svarade honom: "Ni behöfver ej något öl, men ni kan gå ut genom porten istället!". Eriksson avlägsnade sig inte utan uppträdde utmanande, hvarför jag tillkallade Lars Bengtsson och Janstam/Neptun att svara, om de ansåga honom nykter, hvarvid Bengtsson ej ansåg, att han var, som han skulle vara. Då Eriksson emellertid fortsatte och äfven frågade mig, om jag var nykter, aflägsnade jag mig för att genast sätta mig i förbindelse med öfverordnade. Eriksson gick emellertid in i maskinhuset och ville blanda sig i göromålen. Efter en stund uppsökte han mig ånyo i kontorsgången och frågade om han skulle arbeta, hvarvid jag gaf honom svaret, att saken får bero på morgondagen. Han blef då ytterliggare brutal och frågade "hörnu Bryggmästaren hvem av oss är egentligen virrig i skallen", hvarvid jag i skarp ton ytterliggare bad honom aflägsna sig. Då han emellertid sedan stannade kvar och kunnat varit orsak till förstörande af kylmaskin genom misstag af ventiler, tillsade jag Maskinistmästare Larsson att hindra honom från allt arbete.

Malmö d. 4/5. 09. Thure Rydell⁵⁰

Händelsen fick en fortsättning på bryggeriets laboratorium. Underbryggmästaren Thure Rydell hade tillkallat överordnade och man författade ett protokoll. Till skillnad från liknande händelser där avsked ofta skedde direkt, eller att man fick gå hem för att vila, valde man denna gång till skillnad från en anteckning i liggaren att upprätta ett protokoll med de konsekvenser som skulle följa om händelsen upprepades.

⁵⁰ Rapport Öfver Maskinist E. W. Eriksson uppträdande d. 3/5 5.30 em.

Protokoll d. 4/5. 09

Vid sammanträde på Laboratoriet den 4/5 kl. 11 fm. inför Fabrikören S Andersson i närvaro af Bryggmästaren Gertzell och Maskinist o Eldareförbundets förtroendemän tilldelades Maskinist E. W. Eriksson den II:dra varningen, att, i den händelse någon försumlighet eller onykterhet i arbetet återupprepades, omedelbart afsked följer.

Malmö som ofvan, Thure Rydell⁵¹

Lite längre fram står att läsa att Eriksson blivit ”besvärlig”.

E. har med åren blifvit allt besvärligare att handskas med och erhöi efter Storstrejken slut i Aug: definitivt afsked på grund af arbetsbrist.⁵²

När afskedet ägt rum står inte i liggaren. Däremot går det att utläsa i ett brev som bryggeriet skickat till styrelsen för Aktiebolaget Folkets Park i Malmö samt ur protokoll som är fört vid ett styrelsemöte i ”Svenska Maskinist och Eldareförbundets afd. N:o 4 i Malmö den 20 oktober 1909”, att Eriksson afskedades den 23 september 1909 på grund av arbetsbrist.

Här skulle historien om Maskinist E. W. Eriksson kunna sluta om det inte var för att bryggeriet hade sagt upp en facklig förtroendeman i september, knappt fem månader efter händelsen på gården och strax efter den så kallade storstrejken. Episoden ledde fram till att bryggeriet sätts i blockad av facket. Bryggmästaren skrev till fackföreningens styrelse och önskade att blockaden skulle upphävas. Facket kallade till extra styrelsemöte för att behandla byggmästarens brev om att upphäva bojkotten. Här ansåg man att Eriksson blivit uppsagd av andra skäl än det bryggeriet anför. Facket menade att maskinisten blivit afskedad på grund av den så kallade storstrejken i Malmö och inte på grund av arbetsbrist.

Protokoll fört vid extra styrelsesammanträde med styrelsen för Sve Maskinist & Eldareförbundets Avd: N:o 4 i Malmö onsdagen den 20 oktober 1909

§1

Tags till behandling blocaden vid Bryggeriaktiebolaget Stenbocken på grund av att Bryggmästare Järtsäl hade begärt att densamma skulle upphövas, styrelsen beslutade att icke upphöva blåkaden för en nöjaktig uppgörelse har träffats emellan avd: och Bryggeri AB Stenbocken, ansåg att Eriksson afskedats på grund av Storstrejken och icke av arbetsbrist då Disponent Andersson hade svarat att om Eriksson hade stannat i sitt arbete så skulle nog Arbetsgivarna skydat honom, men nu kunde han gå. Styrelsen beslöt att hålla fast vid Avd: en gång fattade beslut.

⁵¹ Ledningens Protokoll 4 maj 1909

⁵² Text ur personalliggaren, s. 41

Malmö som ofvan
Malmgren, sekreterare
Justeras
E. W. Lindholm, Avd: Ordf. f.d.

Karl Andersson⁵³

Avskedandet av E. W. Eriksson ledde så småningom fram till att Aktiebolaget Folkets Park i Malmö beslutade sig för att bojkotta bryggeriets produkter. Bryggmästaren får mot bakgrund av detta i uppdrag att skriva till styrelsen för Aktiebolaget Folkets park och förklara hur det kom sig att bryggeriet avskedat Maskinist E. W. Eriksson.

Till styrelsen för Aktiebolaget Folkets Park i Malmö

Sedan det kommit till vår kännedom att styrelsen för Aktiebolaget Folkets Park, Malmö, funnit sig föranlåten att under innevarande säsong utesluta Bryggeriaktiebolaget Stenbocken såsom leverantör af maltdrycker och den såsom skäl härför anför andre maskinistens, E. W. Eriksson, afskedande från bryggeriet får vi uti denna sak meddela styrelsen följande fakta.

Maskinist E. W. Eriksson anställdes härstädes d. 17 november 1898 och skötte sig några år mönstergillt. Med tiden blef han bråkig och började supa, hvilket mer och mer tilltog och förorsakade gifvetvis upprepade varningar.

Det var till och med vid flera tillfällen allvarligt ifrågasatt att E. skulle afskedas, men tack vare hans fackkommittés bevekande försvar för honom, släppte bolaget ständigt efter.

Senast den 4 maj 1909 erhöll E. en synnerligen allvarlig varning, med besked om att han vid nästa förseelse kunde – trots allt – anse sig definitivt afskedad.

Så kom storstrejken den 4 augusti 1909.

Fredagen den 6 Aug: 1909 nedlade han sjelf och 2 eldare arbetet, de senare på Es initiatif, och begingo de tre enl: då gällande arbetsaftal löftesbrott mot detsamma, då i aftalet uttryckligen står att en uppsägning skall ske 4 dagar före arbetets nedläggande.

Någon uppsägning i detta fall förekom ej med längre frist än några få timmar.

Den 11 september satte vi åter i gång och intogo de 2 eldarne fortast vi kunde. Men, som vi hade på grund af arbetsbrist ej hade behof af E. fick han den 23 sept. 1909 afsked med 14 dagars extra lönetillägg.

Att E. gifvit detta afskedande sken af prickning, represfaliu eller dylikt må bli hans sak, men vi hafva ej sedan desf haft och komma för lång tid framöver ej att hafva behof af en andra maskinist och detta på grund af 2 mycket talande skäl.

1/ Under året 1909 insatte vi en större kylmaskinskompresfor, hvilken under hälften så lång tid kan som den gamla och mindre förmår 50% större kyleffekt hvadan alltså allt nattarbete bortfaller.

⁵³ Protokoll: Sve Maskinist & Eldareförbundets Avd: N:o 4 i Malmö den 20 oktober 1909

2/ Omsättningen har på grund af storstrejken, konjunkturerna i allmänhet och nykterhetsarbetet minskat med 33% tillfölje deraf äfven tillverkningen och med den mindre produktion, behovet af minskade arbetskraft.”

Detta är händelsens historia. Vi tillåta osf vördsammast på grund af anförda öfverlämna frågan uti Styrelsen för AB Folkets Park hand och emotse med tacksamhet Edert uttalande, då vi kunna hoppas att skälen för bojkotten – härmed framlagda – skall befinnas vara otillräckliga för ett steg från Eder sida som endast tillfogar osf fortsatt och eventuell minskning af Bryggeriets nuvarande personal.

För Bryggeri AB Stenbocken i Malmö, N Gertzell⁵⁴

Det är först i detta brev det framkommer att Eriksson har varit andre maskinist vid bryggeriet. Det står inte någonstans om detta i materialet eller andra sidodokument. Det kan förklaras på flera sätt. En förklaring kan vara att då Eriksson fått sluta och då facket genom Folkets Park bojkottar bryggeriets varor ville bryggmästaren tona ner Erikssons betydelse vid bryggeriet. Dessutom och trots arbetsbristen hade bryggeriet varit generöst och gett honom två veckors extra lön. En annan förklaring kan naturligtvis vara att han verkligen var andre maskinist och att man helt enkelt glömt anteckna det i liggaren. Det kan också vara så att Eriksson degraderats till följd av alla varningar då han ändå fått behålla sitt arbete på bryggeriet.

Även om bryggmästaren nu vill försöka ställa saker och ting till rätta pekar han ändå på den makt har i förhållande till de anställda när han skriver att en fortsatt bojkott troligen leder till en arbetsbrist och minskning av nuvarande personal.

Folkets Park såväl som Bryggeri AB Stenbocken låg i samma stadsdel, Möllevången. Till skillnad från bryggeriets styrelse bestod Folkets Parks styrelse av arbetarrörelsens män och kvinnor. Man värnade den egna klassen. Bryggeriet ville uppenbarligen vara en av leverantörerna av sina maltprodukter till ”sommarsöndagarnas efterlängtnade sillasexor”⁵⁵. Särskilt som parken redan 1903 byggt ut restaurangverksamheten med Moriska paviljongen.

I protokolls-boken för Aktiebolaget Folkets Park i Malmö kommer endast fram att arbetare i blockad ska åtnjuta fritt inträde till parken. Vidare att parkföreståndaren får i uppdrag att upphandla drycker inför säsongerna. Om det var styrelsen som fattade beslut att bojkotta bryggeriets varor eller ett beslut av parkföreståndaren har jag inte kunnat få fram.⁵⁶

⁵⁴ Bryggmästare Gertzells brev till Aktiebolaget Folkets Park i Malmö

⁵⁵ Nyzell, Stefan: *Striden ägde rum i Malmö*, Malmö högskola, 2009, s. 78

⁵⁶ Protokoll, Aktiebolaget Folkets Park i Malmö 1908-1910, Stadsarkivet, Malmö

Maskinist Eriksson slutade inte spöka för sin bryggmästare. Fem månader efter att han blivit avskedad skriver bryggmästare Gertzell i personalliggaren om Erikssons fortsatta aktiviteter:

Sedan dess har E: vid upprepade tillfällen uti tidningen ”Arbetet” förmått insändandet af en för Bolaget synnerligen kränkande blockadannons.

d. 25 Feb 1910. A. Gertzell⁵⁷

Anteckningen är en av de sista bryggmästaren gör i personalliggaren.

Vad som slutligen hände med E. W. Eriksson går däremot inte att få fram, ej heller om Folkets park åter började servera bryggeriets produkter.

För bryggmästare Gertzell ledde händelserna till att han under 1910 får sluta på Bryggeri AB Stenbocken varefter han flyttar till Finland.⁵⁸ Ödet där är okänt, däremot dyker han upp i Sverige igen och grundar Ölands bryggeri 1924 och slutar sina dagar 1930.

Thure Rydell däremot blev bryggmästare på AB Bryggeri Stenbocken när Gertzell slutade sin anställning. När sedan bryggerierna i Malmö 1912 gick samman till AB Malmö Förenade Bryggerier flyttade han först till Malmö bryggeri⁵⁹ och verkade som bryggmästare fram till 1918. Sedan till Malmquist bryggeri⁶⁰, där han stannade i rollen som förste bryggmästare till sin pensionering i slutet på 1940-talet.

⁵⁷ Text ur personalliggaren, s. 41

⁵⁸ Gertzell, A N, bryggmästare på Bryggeri AB Stenbocken 1900-1910, Svenska bryggareföreningen, medlemmar, Stockholm 1925, s. 72

⁵⁹ Malmö bryggeri hade sina lokaler där nuvarande Malmö stadshus ligger. Lokalerna avvecklades som bryggeri i samband med första världskriget.

⁶⁰ Malmquist bryggeri är för de flesta malmöbor förknippat med Pripps. Idag ”Bryggeriet Skatepark”.

6. Slutdiskussion

Denna uppsats syftar till ge upplysning om en arbetares historia, E. W. Eriksson, på Bryggeri AB Stenbocken i Malmö kring förra sekelskiftet och med det som utgångspunkt studera hur relationen arbetare och kapital kommer till uttryck på bryggeriet.

För att skapa förståelse för hur samtiden såg ut kring förra sekelskiftet, men också det som bidrog till arbetarrörelsens framväxt och relationen arbetare och kapital, måste texten sättas in i sitt sammanhang.

Befolkningen i Malmö sexfaldigades mellan 1860 och 1920 från 19 000 till 113 500 invånare och en ny arbetarklass kom att sätta sin prägel på staden.⁶¹ Malmö växte även till ytan och nya stadsdelar kom till. Möllevången är en av de nya stadsdelarna. Det började byggas 1904 och stod färdigt 1910. Bostäderna var bättre och blev eftertraktat för den ekonomisk lite starkare arbetarklassen. De som bodde på Möllevången fick i praktiken gångavstånd till sina arbete.⁶²

Arbetarrörelsen i Malmö hade stora framgångar i början av 1900-talet. Med den dåliga ekonomin och den höga arbetslösheten efter 1907-1908 förändrades förutsättningarna för kampen mellan arbetarklassen och borgarklassen. Arbetsgivarna genomförde både lönesänkningar och avskedanden. Detta ledde till konflikter med både strejker och lockouter. Medan arbetarna strejkade för rimliga arbetsvillkor kallade företagsledarna in strejkbrytare för att hålla igång fabrikerna.⁶³

Den kanske allvarligaste konfrontationen mellan borgerlighet och arbetarrörelse i Malmö var den så kallade Malmörevolten i början av juni 1890. I samband med en strejk bland träarbetarna kallade arbetsgivaren in strejkbrytare. Strejkbrytarna följdes till arbetsplatsen av polis och av en uppretad folkmassa på flera hundra personer som snabbt ökade till flera tusen, som protesterade mot strejkbryteriet. På Kockums hade man haft arbetskonflikter med lockout både under 1903 och 1905.

⁶¹ Ekelund, Robin: *Tillmälen och glåpord haglade, Om dagspressens formering av "strejkande", "strejkbrytare" och "arbetsvillig"*, s. 25

⁶² Nyzell, Stefan: *Striden ägde rum i Malmö*, Malmö högskola, 2009, s. 101

⁶³ Malmö stad: *Gemenskaper*, 2016, s. 11 ff

Den så kallade storstrejken 1909 illustrerar att motsättningarna mellan arbete och kapital är starka.⁶⁴ Under hamnarbetarkonflikten 1908 kallade arbetsgivarsidan in hjälp av en internationell strejkbrytarförening till följd av den landsomfattande stuveriarbetarkonflikt som brutit ut 1907. De engelska strejkbrytarna bodde i logementsfartyget Amalthea som låg i Malmö hamn. På detta fartyg placerade tre ungsocialister en bomb. Explosionen gjorde att en strejkbrytare dödades och flera andra skadades.⁶⁵ Arbetarrörelsen tog avstånd från själva sprängningen, men lade ändå skulden på arbetsgivarsidans provocerande strejkbrytarimport. Det är också en tid som präglas av att gamla mönster bryts ned och istället framstår förhållandet mera som köpare och säljare. Den säljande parten är arbetaren och den köpande arbetsgivaren. Industrialismens genombrott ger upphov till gnissel i hjulen och arbetarna kräver förändring och förbättring i arbetslivet. I ljuset av detta och för att häva det underläge en arbetare hade går man samman och bildar fackföreningar.⁶⁶

I sällskap med maskinist Eriksson befinner vi oss mitt i en tid som präglas av mycket turbulens på arbetsmarknaden.

Till skillnad från många andra yrken hade en bryggeriarbetare det bättre än de flesta kring förra sekelskiftet. Förutom tjänstedrycker fick de ofta en högre lön än genomsnittet för motsvarande yrke. De fick även hjälp med bostad, sjuk- och begravningskassa. I *Pripps minnesskrift* 1928 pekar bolaget på just detta fenomen och visar på utvecklingen av både manliga som kvinnliga löner 1868 – 1927 och skriver: ”man får en god bild av arbetarnas stigande välstånd”.⁶⁷ Å andra sidan är det nog otänkbart att en jubileumsbok skulle tala om motsatsen.

Kring förra sekelskiftet kan man särskilja tre avlöningsformer i industrin: naturaförmåner (livsmedel, kläder, bostad, bränsle mm.), tidlön (tim-, dags-, vecko- eller månadslön) samt ackords- eller prestationslön.⁶⁸ Inom verkstadsindustrin och bryggerier hade en fjärde- respektive en femtedel av arbetarna en årsinkomst på mer än 1 800 kr. Övriga arbetare låg mellan 1 200 – 1 500 kr. I socker-, kvarn-, glas- och stenindustrierna varierade de motsvar-

⁶⁴ Berggren, Lars, Greiff, Mats: *En svensk historia från vikingatid till nutid*, Studentlitteratur, 2009, Lund, s. 245

⁶⁵ Nyzell, Stefan: *Striden ägde rum i Malmö*, Malmö högskola, 2009, s. 108 ff

⁶⁶ Berggren, Lars, Greiff, Mats: *En svensk historia från vikingatid till nutid*, Studentlitteratur, 2009, Lund, s. 239

⁶⁷ Pripps jubileumsbok 1828–1928, minnesskrift, s. 134 ff

⁶⁸ Hentilä, Seppo: *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914: arbetarklassens ställning, strategi och ideologi*, Helsingfors 1979, s. 82

ande siffrorna mellan 3,6 och 7,9 procent, eller så var de betydligt lägre. Stenindustrin hade den största gruppen av arbetare i kategorin under 1 200 kr om året.⁶⁹

På Bryggeri AB Stenbocken i Malmö kan jag i materialet se att arbetarna också har det bra. Förutom hjälp med läkarvård med mera, är det sällsynt att någon blir avskedad på grund av fylleri, även om det förekommer. Istället värnar man personalen och låter dem gå hem för att sova ruset av sig. Om fylleri och att få gå hem för att sova ruset av sig beror på bryggeriets välvilja eller om det på bryggeriet fanns en allmänt mer liberal och accepterad inställning till alkohol, även när den intogs på arbetsplatsen har jag inte kunnat få fram. Emellertid fram till andra halvan av 1800-talet (och inom vissa branscher betydligt längre än så) var det ganska vanligt med vardagligt drickande på arbetet i Sverige.⁷⁰ För den som arbetade var det heller inte ovanligt att börja arbetsdagen med ett besök på en morgonöppen krog och på arbetsplatsen användes en sup vanemässigt som ett tack för gott utfört arbete eller för att bekräfta en affär.⁷¹ Det är alltså fullt tänkbart att en arbetare på bryggeriet mycket väl fick en pilsner för ett bra utfört arbete.

Trots att arbetarna hade det bättre på bryggeriet än på andra arbetsplatser får de konflikter och stridigheter som ändå uppstår tillskrivas tiden i sig. Konflikterna på bryggeriet kan mycket väl beror på den fackliga anslutningen. Detta var ett sätt för yrkeskunniga att upprätthålla kontroll och inflytande över arbetet. På så sätt vände man sig mot ledningens försök att minska deras inflytande.⁷² Något som säkert leder fram till att arbetarna vågar inta en ”tuffare” attityd till sin arbetsgivare, men man skickar också brev till ledningen när man iakttagit att en arbetare ur det egna ledet inte varit skötsam.

Bildandet av fackföreningar sågs inte med blida ögon inom bryggerinäringen. I *Pripps minnesskrift* står:

Man såg från ledningens sida bildandet av en fackförening med misstro, och det dröjde väl någon tid, innan man satte sig in i de nya förhållandena, som medfört, att det individuella sambandet mellan arbetsgivare

⁶⁹ Ibid, s. 88

⁷⁰ Storbjörk, Jessica: *Samhället, alkoholen och drogerna, Politik, konstruktioner och dilemman*, Stockholms Universitetets förslag, 2012, s. 156

⁷¹ UR, 1800-talet – supandets århundrade? <http://www.ur.se/Produkter/150389-Bildningsbyran-historia-1800-talet-supandets-arhundrade> (hämtad 2016-05-28)

⁷² Berggren, Lars, Greiff, Mats: *En svensk historia från vikingatid till nutid*, Studentlitteratur, 2009, Lund, s. 241

och arbetare lossnade [...] Man förstod ej då, vad som sedermera blivit visat, att fackföreningen, långt ifrån att bliva en konfliktsanledning, skulle skänka en även för arbetsgivaren mycket önskvärd stadga ...⁷³

Under denna tid händelserna sker accelerera anslutningarna till fackföreningarna. Bland bryggeriarbetarna ökar den fackliga anslutningen från omätbart 1898 till 46 % 1908.⁷⁴ Det är under 1908 som vi först kan se att maskinist E. W. Eriksons är fackligt ansluten. Det är också nu bryggmästaren börjar skriva att maskinisten blivit besvärlig.

Bryggmästare Gertzell är vid tidpunkten drygt 40 år, i karriären och utbildad i Tyskland med ett helt annat arbetsklimat än det han nu börjar möta. Gertzell hade flyttat tillbaka till Sverige innan arbetarrörelsen på riktigt började ta fart, först i Tyskland.

Förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare går att se i materialet genom den titel de har. Bryggmästaren var chef och under honom finns underbryggmästare. Sedan finns flera yrkeskategorier på ett antal nivåer med i huvudsak samma uppbyggnad, det vill säga: mästare, förste och andre man, oaktat funktion. Maskinmästare var chef över maskinist och andre maskinist. Portvakt: vaktar porten, tunnbindare: arbetar med ölfaten som var av ek. Bland övriga arbetarna nämns: arbetskarl, tappningspojke, eldare, kusk (kör med häst och vagn), utkörare (kör drickabilen), förman mälteriet och tunnbindare.

Ingenstans i materialet kan jag se vad E. W. Eriksson heter i förnamn. Det enda som framstår är att han är maskinist, inte förste eller andre utan enbart ”maskinist”. Endast i bryggmästar-ens brev till Aktiebolaget Folkets Park i Malmö kommer det fram att han är andre maskinist.

Ett liknande förhållande råder bland övrig arbetare. De förekommer i materialet med titel och efternamn. Det är bara när en arbetare är ung som han benämns ”pojke”⁷⁵, till exempel tappningspojke: det vill säga han arbetade i tappningen.⁷⁶ Kvinnorna arbetade i huvudsak i tappningen och de har ingen särskild titel utan omnämns bara med sitt namn och var de är placerade på bryggeriet: ”tappningen” eller ”sköljningen”.

⁷³ Prippts jubileumsbok 1828–1928, minnesskrift, s. 133

⁷⁴ Hentilä, Seppo: *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914: arbetarklassens ställning, strategi och ideologi*, Helsingfors 1979 s. 149

⁷⁵ En pojke var mellan 12-18 år, minialdern på en arbetare blev med näringsfrihetslagen 1846 sänkt till 12 år

⁷⁶ Tappningen är det ställe där flaskor och tunnor fylls med dryck

Det går inte att komma ifrån att Bryggeri AB Stenbocken i Malmö var en manlig arbetsplats. Förhållande mellan arbetare och kapital blir tydligt. Ur materialet kan jag se att i texter, meningar, som handlar om samma klass förekommer oftast bara efternamn. När förhållande rör arbetare och kapital benämns personen med titel och efternamn. Endast kvinnorna nämns utan titel. Hur arbetarna själva sinsemellan skriver till varandra framgår inte mer än i fackliga protokoll och då dessa får status av en arkivhandling blir också titulaturen viktig. Det går att ställa frågan om titlarna vid denna tidpunkt (som senare) är ett uttryck för makt och lönegrad eller ett vanligt förekommande fenomen för att berätta den anställdes plats i organisationen.

På ett bryggeri är det närmast ett familjärt samspel. Tittar jag i materialet kan jag se att mellan flera arbetare och bryggmästare som disponent råder något som kan liknas vid ett patriarkalt förhållande. Det finns ett spänningsfält mellan anställda och ledning och här råder en hierarki av relationer. Ändå skapar man olika sociala skyddsnät för sina arbetare som pensionskassa, försäkringar och läkarvård. Man var medveten om att en god företagsanda också var bra för bolaget och försökte på olika sätt skapa en god anda.⁷⁷

Just detta förhållande mellan arbetare och kapital kommer också till uttryck i *Pripps Minnesskrift* där det står:

Ett uttryck för det patriarkaliska systemet på 1890-talet voro de söndagsfärder till landet, som under disponentens ledning på sommaren företogs, och däri arbetarna med »barn och blomma» mangrant deltog.⁷⁸

Bryggeri AB Stenbocken i Malmö är inget undantag då det gäller det familjära. Det gäller alla så väl män som kvinnor oaktat deras roll på bryggeriet.

För maskinist E. W. Eriksson var kanske valet av att engagera sig i facket och arbetarrörelsen inte svårt. Flera anslöt sig fackligt vid denna tidpunkt. Bland bryggeriarbetarna ökade den fackliga anslutningen mellan 1900 och 1908.⁷⁹ E. W. Eriksson, i likhet med andra, såg förmodligen en möjlighet till att påverka och bidra till ett bättre samhälle med större inflytande. Hans visioner rörde inte bara bryggeriet.

⁷⁷ Lundin A., Johan: *Malmö industristaden*, Malmö museers e-skrifter nr. 5, s. 10 ff

⁷⁸ Pripps jubileumsbok 1828–1928, minnesskrift, s. 134

⁷⁹ Hentilä, Seppo: *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914: arbetarklassens ställning, strategi och ideologi*, Helsingfors 1979, s. 149

I materialet skriver bryggmästaren att Eriksson med åren blivit allt besvärligare. Vad han syftar på framgår inte. Det kan vara att han börjat dricka, men det kan lika gärna vara att han hade börjat engagera sig fackligt. Maskinist Eriksson engagerade sig säkert i rätt tid. Fackföreningsrörelsen är på frammarsch. Samförståndspolitik kan skönjas. Kanske hade han mer rätt än han förstod när han sa:

*”Hörnu Bryggmästaren hvem af oss är egentligen virrig i skallen?”*⁸⁰

Vid tidpunkten för Erikssons avsked hade de fackliga organisationerna börjat erkännas av arbetsgivarna som förhandlingspart.⁸¹ Att bryggmästare Gertzell inte var klar över detta antyder hans agerande. Många gånger går det att se på anteckningarna som något reaktivt, en stundens inlevelse.

Även hos andra arbetare, som säkert inte stått i hög kurs hos bryggmästaren, kan man skönja ogillandet på stilen genom den hastiga pennan, som till skillnad vid lugn och ro blir stor till sitt omfång med bara ett par ord på raden.⁸² Vid dessa tillfällen är besluten förmodligen dåligt underbyggda, en anteckning leder fram till omedelbart avsked till skillnad från de gånger en rapport föreligger. Då är det inte ens säkert att en varning utfärdas. Arbetaren får istället gå hem för att nyktra till, om nu berusning var orsak till det hela.

I materialet framstår E. W. Eriksson som maskinist. Det allt hårdare språket, den större stilen med pennan, syns inte förrän det förmodligen gått upp för bryggmästaren att Eriksson har engagerat sig fackligt, vilket stör bryggmästaren.

Vid den tidpunkt allt utspelar sig hände det ofta att arbetsledningarna avskedade organiserade arbetare.⁸³ Detta var känt i fackföreningsrörelsen och mot bakgrund av det så lägger facket också stor vikt vid att så har skett med Eriksson och att avskedandet inte beror på någon arbetsbrist.

⁸⁰ Ur underbryggmästarens rapport den 3 maj 1909, personalligaren

⁸¹ Nyzell, Stefan: *Striden ägde rum i Malmö*, Malmö högskola, 2009, s. 108

⁸² Storey, Arthur: *A manual of Graphology or the Study of Handwriting*, Great Britain, 2008, s. 24 ff

⁸³ Olsson, Lars & Ekdahl, Lars: *Klass i rörelse, arbetarrörelsen i svensk samhällsomvandling*, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, 2002, s. 37

Konsekvenserna av att avskeda E. W. Eriksson blev inte bra. Han var ju en facklig förtroendeman. Det hela får nog tillskrivas bryggmästarnas ”virrighet i skallen” vid den aktuella tidpunkten, särskilt bryggmästare Gertzell. Det blev ett avsked som fick konsekvenser arbetsgivaren inte räknat med. Händelsen stod bryggmästaren och bryggeriet dyrt. Maskinisten var säkert inte vem som helst, och absolut ingen ”att leka med”⁸⁴ i början av 1900-talets Malmö.

I *AB Malmö Förenade Bryggeriers Minnesskrift från 1937* framkommer att det fanns slitningar inom företagets ledning på Bryggeri AB Stenbocken i Malmö ”långt efter” 1899. Något som ledde fram till svåra förluster och utdelningen på bryggeriet ”helt torkade in”.⁸⁵ Hur långt efter 1899 framkommer inte, men då bryggerierna i Malmö gick samma 1912 får ”långt efter” tillskrivas tiden då Maskinist E. G. Erikssons är verksam i sin förtroenderoll.

Maskinist E. W. Eriksson blir mannen som får lida för sin övertygelse. Något som i sin tur förmodligen ledde fram till bryggmästarens egen avgång.

6.1 Maskinist eller andre maskinist, bryggmästare eller underbryggmästare

Jag har med materialet velat visa på hur relationen arbetare och kapital kommer till uttryck. Titlarna på bryggeriet ger en bild över vilka arbeten som utförs, men de ger också en bild över arbetarnas förhållande till varandra genom att vara över- eller under-ordnade. Du kan vara maskinmästare, maskinist, andre maskinist och så vidare.

Den hierarkiska över- och underordning som finns bland arbetare och kapital på Bryggeri AB Stenbocken i Malmö speglar det maktförhållande som råder och hur arbetsplatsen är organiserad.⁸⁶ Diskursen kan inte begränsas till en viss del av ett socialt system utan den omfattar alla sociala fenomen eller ”sociala relationssystem”.⁸⁷ I materialet får vi en bild av maskinisten och de relationer han har på bryggeriet som anställd. Vi får också en bild över hans roll i lokalsamhället som förtroendeman i fackföreningen med de konflikter som därmed skildras mellan arbetare och kapital.

⁸⁴ Ur ordspråket: *Du kan skoja med apan, men akta dig för att leka med hans svans*, Haiti

⁸⁵ AB Malmö Förenade Bryggeriers jubileumsbok 1912-1937, en minnesskrift, s. 29

⁸⁶ Bergström, Göran & Boréus, Kristina, red: *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, 2012, s. 331

⁸⁷ Ibid, s. 357

7. Källor och litteratur

7.1 Otryckta källor

Aktiebolaget Folkets Park i Malmö, protokoll 1908-1910, Stadsarkivet, Malmö

Anställningsliggare från Bryggeri AB Stenbocken under åren 1892–1912, skrivelser och övriga handlingar som ingår i liggaren från bryggeriet

Arbetet, tidningar 1908-1910, Stadsarkivet, Malmö

Bildningsbyrån Historia: *1800-talet - supandets århundrade?*

UR, 1800-talet – supandets århundrade? <http://www.ur.se/Produkter/150389-Bildningsbyran-historia-1800-talet-supandets-arhundrade> (hämtad 2016-05-28)

Bridgeburn, Henry: *Brevväxling med kring arbetsförhållanden på Richters bryggeri 1918, tidigare Bryggeri AB Stenbocken i Malmö*, Malmö 1978

Församlingsbok Västra Skrävlinge kyrkoarkiv, volym: AIIa:36:331

Nationalencyklopedin, storstrejken 1909

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/storstrejken-1909> (hämtad 2016-05-15)

Rekommendationsbrev för enskilda personer till anställning på bryggeriet

Svenska Maskinist- och Eldare Förbundets afd. N:o 4, Malmö, protokoll

Svenska Bryggeriarbetarförbundets afdelning nr: 2, Malmö, utdrag av protokoll

7.2 Tryckta källor

AB Malmö Förenade Bryggeriers jubileumsbok 1912-1937, en minnesskrift

Aronsson, Peter, Historiebruk: *Att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund, 2004

Berggren, Lars, Greiff, Mats: *En svensk historia från vikingatid till nutid*, Studentlitteratur, Lund, 2009

Bergström, Göran & Boréus, Kristina, red (2012): *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, Lund, 2012

Blom, Edvard: *Tyskarna som industrialiserade Stockholms bryggerinäring*, Centrum för Näringslivshistoria, 2006

Börjesson, Mats: *Diskursanalys i praktiken*, Liber, 2015

Börjesson, Mats: *Diskurser och konstruktioner, en sorts metodbok*, Studentlitteratur, Lund, 2009

Ekelund, Robin: *Tillmälen och glåpord haglade, Om dagspressens formering av "strejkande", "strejkbrytare" och "arbetsvillig"*, Malmö, 2014

Green, Anna: *Cultural History*, Palgrave Macmillan, 2008

Greider, Göran: *Arbetarklassens återkomst*, Bonniers, 2012

Gertzell, A N: *Ölet på vägen från fatet till glaset: Populärt föredrag, hållet vid Försöks- och läroanstaltens för bryggeri*, Berlin, oktobersammanträde, 1904

Hentilä, Seppo: *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914: arbetarklassens ställning, strategi och ideologi*, Helsingfors 1979

Holgersson, Ulrika: *Hur ska vi förstå klass i historien och idag?*, Arbetarhistoria s. 127-128

Holgersson, Ulrika: *Populärkulturen och klassamhället*, Carlssons bokförlag, 2005

Holgersson, Ulrika: *Klass, feministiska och kulturanalytiska perspektiv*, Studentlitteratur, Lund, 2011

Jørgensen Winther, Marianne, Philips Louise, Vrå Birgit: *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000

Lundin A., Johan: *Malmö industristaden*, Malmö museers e-skrifter nr. 5

Malmö stad: *Gemenskaper*, 2016

Hertberg, N.: *Arbetarfrågan och Socialismen*, P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1891

Nyzell, Stefan: *Striden ägde rum i Malmö*, Malmö högskola, 2009

Olsson, Lars & Ekdahl, Lars: *Klass i rörelse, arbetarrörelsen i svensk samhällsomvandling*, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, 2002

Pripps jubileumsbok 1828–1928, minnesskrift

Schön, Lennart: *En modern svensk ekonomisk historia, tillväxt och omvandling under två sekel*, Studentlitteratur, 2014, Lund

Svenska bryggareföreningens porträttkatalog, Stockholm, 1925

Storbjörk, Jessica: *Samhället, alkoholen och drogerna, Politik, konstruktioner och dilemman*, Stockholms Universitetets förslag, 2012

Storey, Arthur: *A manual of Graphology or the Study of Handwriting*, Great Britain, 2008

Sundgren, Eva: *Sociolingvistik*, Liber, 2008

Wigforss, Ernst: *Skrifter i urval, 1. Socialisten*, Tidens förlag, 1980